

FÜZI LÁSZLÓ

Sors a sorstalanságban

A NYOLCVANÉVES ILIA MIHÁLY KÖSZÖNTÉSE

Kertész Imre naplóbejegyzéseit olvasom. A 2000. évben íródott feljegyzések 2013-ban jelentek meg, sajátos módon nem egy irodalmi folyóiratban, hanem egy gazdasági hetilapban (Kertész Imre: Útvesztő, Naplójegyzetek 2000-ből, HVG, 2013. augusztus 24. 22.). Akár provokatívnak is nevezhetném a gondolatmenetet, de hát a naplófeljegyzések közé miért is kerülnének provokatív gondolatmenetek. Másutt és máskor élénk vitát váltottak volna ki Kertész mondatai, hiszen múlt- és társadalomszemléletünk legfontosabb kérdéseit érintik, nálunk elhaltak ezek a mondatok is, mint minden, amit komolyan mondanak történelemről, társadalomról.

A kivágatot a régóta íródo munkámhoz tettem félre. Abban a munkában a kor lassú mozgásokkal történő átalakulását próbálom leírni. Nem azt, hogy mi történik a felszínen, s mi a politikában, hanem azt, hogy miképpen alakult át az emberek gondolkodása, s maga a társadalom az életemhez kötődő időszakban. Abban az írásban azon gondolkodom, annyi más mellett, hogy az irodalom, s általában a szellemi élet milyen lehetőségekkel bírt egy-egy periódusban, mondjuk a hetvenes-nyolcvanas években, a rendszerváltás körül, és milyenekkel bír ma. S arról, hogy miképpen működött a társadalom az elmúlt évtizedekben, milyen átalakulások történtek a társadalmi életben. Kertész a múltról ír, noha újabb tapasztalatait is ott érezzük a mondataiban, nem beszélve a *Sorstalanság* világképéről. „Akármennyit gondolkodom – írja –, a diktatúrában elveszett éveket komolytalan éveknek, a diktatúrában leélt életet komolytalan életnek kell neveznem. A legkomolytalanabbak azok voltak, akik a szocialista diktatúrát komolyan vették, s szembefordultak vele: akik tehát együtt játszották a játékot. Ezek a 'belső' ellenzékiek, akik az általános komolytalanságból valamiféle komolyabb komolytalanságot akartak csinálni. Senki sem értette közülük, hogy – Erasmus szavával – milyen balgaságot művelnek. De legalább elmúlatták az időt valahogyan, s a legrosszabbak közülük nemzetközi tudóskarriert futottak be. De hisz nem is az értelmiségeikről akarok beszélni; a nemzet szempontjából ez az 1949–1989 között eltelt negyven év egyszerűen törölhető. Nem történt semmi: nem volt forradalom, nem volt ellenállás, a nemzeti kreativitás kialudt. Az ábrázolás szempontjából – abból a szempontból, hogy a semmit kell ábrázolni – igen nehéz hozzáférkőzni az anyaghoz: az anyagban, a történelemben rejlő cinizmushoz ugyanis szinte lehetetlen ugyanannyi cinizmust előállítani, akár a nyelvi, a képi vagy a zenei megformálásban”. Ezt megelőzően Kertész Imre hosszan írt a Kádár-korszakbeli demokratikus ellenzék eredménytelenségéről, majd pedig arról, hogy ez a csoport mennyire nem értette meg az 1989 utáni világot: „Micsoda tragikomédia az úgynevezett 'demokratikus ellenzék', a régi szamizdatosok és más 'ellenállók' sorsa, illetve sorstalansága. Az 'ellenállás' és a szovjet birodalom ugyanis két, egymással párhuzamos, de teljesen különálló történet.” S most jön még egy mondat az 1989 utáni időről: „Sok kéz fogta a szőnyeget, amelyet egyszerre rántottak ki a 'hősök' talpa alól, olyan gyorsan, hogy némelyik 'forradalmár' és 'szabadság-

harcos' még mindig ott áll a szőnyeg hült helyén, a szája tátva a csodálkozástól, s egyáltalán nem érti, hogy mi történt.”

Nyilván lehet, bizonyos esetekben pedig kell is vitatkozni Kertész Imre véleményével, már csak azért is, mert például 1956 mégiscsak az 1949 és 1989 közötti időszakban történt meg, de talán azt sem kell bizonygatni, hogy mekkora felelőtlenség a nemzettel szemben, nevezhetjük akár komolytalanságnak is, ha egy teljes történeti korszak nem hoz maradandó eredményeket, ha az akkori időszak a nemzet szempontjából egyszerűen törölhető. Igaza van Kertész Imrének abban, hogy egy-egy rendszer logikáját a legtöbb esetben az ellenkező póluson állók is elfogadják, a két fél sok vonatkozásban ugyanazon erők meghatározottságában és az egymás általi meghatározottságban léteznek, így volt és így lesz ez más rendszerek esetében is. A Kertész Imre által leírtak kapcsán a valódi kérdés azonban mégiscsak az, hogy a komolytalan, a nemzet történetéből törlésre ítélt években-időszakokban lehet s lehetett-e komoly, értéket hordozó s megőrzendő teljesítményt nyújtani.

Természetesen lehet és lehetett, mondom, egy-egy rendszer egészének karaktere nem határozza meg a részrendszerekben nyújtott teljesítményeket, a rendszer egésze itt politikai vonatkozásban értendő, példaként említem, hogy a Horthy-rendszer nem nőtt teljes egészében József Attila költészete fölé. Még számos példát sorolhatnék ennek kapcsán, különösen akkor, ha figyelembe veszem Kertész Imrének azt a megjegyzését is, hogy a Kádár-rendszer a Horthy-rendszer proletár restaurációja volt, s ha minél távolabb kerülök a politikai szempontoktól, főképpen pedig a politika-központú gondolkodástól. Természetesen számos példát említhetnék annak kapcsán is, hogy a diktatórikus világ teljes egészében ránőtt az értéket teremtőkre, akár el is pusztította őket. A huszadik század világa még itt van bennünk és körülöttünk, így példákat ebben a vonatkozásban nem kell sorolnom. Kertész Imrét ezekben az említett töredékekben alighanem a politika világától való eltávolodás vágya vezette, valójában, kimondva-kimondatlanul a politikának a társadalom értékrendjében betöltött uralkodó szerepét kérdőjelezte meg, s egy másfajta, természetesebb értékrendet próbált sugallni.

Ez az olvasat éppenséggel hangsúlyossá teszi azt az értelmezést, hogy a „komolytalan” társadalmakban is számos komoly, azaz hangsúlyos teljesítmény teremthető meg, természetesen nem a Király István által megfogalmazott, a politika igényeit szolgáló, ideológiai jellegű, a társadalmi feszültségek levezetésével kapcsolatban lévő „mindennapok forradalmiságához” hasonló teóriák szerint, hogy egy szocializmuson belüli elképzelésre utaljak vissza.

Aligha tévedek, ha azt mondom, hogy a Kádár-korszakbeli egyik leghitelesebb és legöntörvényűbb magatartást Ilia Mihály teremtette meg. Kertész Imre gondolatmeneténél maradtam, ezért használtam a Kádár-korszakbeli kifejezést, így most azonnal tágítom az időhatárokat, s azt mondom, Ilia Mihály magatartása az 1989 utáni időszakban is sokaknak mutatott példát. Lengyel András a húsz évvel ezelőtt írt tanulmányát¹ Ilia tanár úr egy 1992-es interjújában elhangzott keserű szavainak idézésével és kommentálásával zárta. „A hatalom gyakorlata ugyanazt a mentalitást, és nem túlságosan szimpatikus magatartást váltja ki, mint egykor. Ismétlődnek a hibák, gyarló mechanizmusok. Igazából ez tölt el keserőséggel, nem pedig a személyes sorsom.” Eddig az interjú-részlet, s ehhez teszi hozzá Lengyel András a maga megjegyzését: „Ez az attitűdje akár e pályakép zárszava is lehetne; mai viszonyainkra is, rá magára is jellemző. De nekünk, kortársainak tudnunk kell, s ha valamikor, most a hat-

¹ Lengyel András: Egy irodalomszervező pályáíve – Vázlat-féle Ilia Mihályról, *Forrás*, 1994. 9. 5–84.

vanadik születésnapján is ki kell mondani: a kárhóztatott s makacsul továbbélő mentalitás átalakítására a legtöbbet Magyarországon alighanem ő tette.”

Ha valamikor, akkor most, nyolcvanadik születésnapján is el kell ezt mondanunk.

Ilia Mihály 1957-ben kezdett tanítani a szegedi egyetemen, s valójában tanít most is, amikor úgymond szervezeti kapcsolata már nincs az egyetemmel, nevét a tanszék honlapjáról is levették, a hallgatókkal viszont alighanem még ma is ő beszélget a legtöbbet. Ebben a rövid írásban nem tudom felsorolni, hogy mit tanított a huszadik század magyar irodalmából, azt sem, hogy hogyan tanította azt, amit tanított, s azt sem, hogy kiket tanított, azt azonban le kell írnom, hogy szinte mindenki, akit tanított, élete nagy élményének tartja a vele való kapcsolatot. A pedagógiai tevékenységet mélyen gyakorlati tevékenységnek gondolom, az ezzel kapcsolatos véleményemet még Németh László pedagógiai gyakorlatának tanulmányozása során alakítottam ki, s ebben a meggyőződésben Ilia tanár úr tanítási gyakorlata megerősített. Diákjaiban mindig az egész embert látta, s minden segítséget megadott nekik ahhoz, hogy a vele való kapcsolatukban teljes személyiségük fejlődhessen, miközben irodalmi érdeklődésüket is lekötötte, s törekedett arra is, hogy irodalmi tehetségük, ha volt, fejlődhessen. Tanítványaival mindig emberi kapcsolatot épített ki, ezért kapta vissza megbecsülésben, tiszteletben azt, amit a diákjaitól egyáltalán megkaphatott. Esterházy Pétert idézem: „Egyszer mesélte, hogy ő bármerre ha nekiindulna az országnak, negyven-ötven kilométeren belül mindig találna szállást ismerősnél. Ezt is fontosnak tartom nála. Azt, hogy övé az ország. Hogy van, akié.”²

Ha egyszer nekiindulna.

Nilván azért nem indul neki, mert nekiindulás nélkül is ismeri azt a világot, Esterházy Péter erről beszél.

Kutatói munkássága felöleli a huszadik század elejének magyar irodalmát, az elmúlt évtizedek kortárs magyar irodalmát, és a határainkon túli magyar irodalmakat. 1972 és 1974 között a Tiszatáj főszerkesztője volt, a Tiszatájnál eltöltött szerkesztői és főszerkesztői éve alatt új értelmet adott a szerkesztő kifejezésnek, a magyar irodalmi folyóirat-kultúra hetvenes évekbeli felvirágzása alighanem elválaszthatatlan attól, ahogyan Ilia Mihály szerkesztői gyakorlata a többi folyóiraatra hatott. Írásainak bibliográfiáját Klukovicsné Paróczy Katalin és Ráczné Mojzes Katalin készítette el.³ Ez a bibliográfia szétosztja azt a tévhitet, hogy Ilia Mihály „nem írt”, hiszen az íráskor listája szerint több kötetet kitevő tanulmány kötődik a nevéhez. Ha csoportosítjuk az írásait, akkor azt kell mondanunk, hogy írásainak első tömbje néprajzi jellegű, ezek az íráskor nagyjából szülőfaluja, Tápé népéletéhez és gazdálkodásához kapcsolódnak. Tápé sajátos múlttal, hagyományvilággal rendelkező falu – maga is ezer szállal kapcsolódott Szegedhez, Szeged kultúrájához. Mindig valami fajta szimbiózis létezett Tápé és Szeged között, ezt a szimbiózist erősítették Ilia Mihály tanulmányai. Juhász Antallal együtt szerkesztette *A Tápé története és néprajza* című kötetet, szerzője volt a *Tápé az irodalomban* című fejezetnek, Juhász Antallal együtt írták *A falu társadalma* és a *Gyékénymunka* című fejezeteket. A néprajzi érdeklődés a későbbiekben is megőrződött nála, számos írása, emlékezé-

² Esterházy Péter: *Hogy van, Forrás*, 1994. 9. 3.

³ Klukovicsné Paróczy Katalin – Ráczné Mojzes Katalin: *Ilia Mihály szakirodalmi munkássága, A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve Irodalom- és művészettörténeti tanulmányok* – *Studia Historiae et Artium* 4., Szeged, 2004, szerkeszti: Lengyel András, 297–318.

se mutatja ezt. A másik nagy tömb egyetemi tudományos munkájához kapcsolódik: részt vett Juhász Gyula műveinek kritikai kiadásában, az – immáron – előző századelő irodalmával, irodalmi mozgalmával foglalkozó tanulmányai a tanszéki Actákban jelentek meg. Juhász Gyulától és Szegedtől indult itt is, így jutott el *A Holnapig* és *A Holnap* városához, Nagyváradhoz, és a Váradról indult Adyig. Újabb nagy tömböt rajzolnak ki kritikái, több hullámban is: előbb a hatvanas évek elején, különböző napilapokban és folyóiratokban, aztán a hetvenes évek elején, akkor, amikor a *Tiszatáj*nál végzett főszerkesztői munkáját is megalapozta, főképpen a határainkon túli magyar irodalmakban történeteket figyelte, Kányádi Sándorról, Sütő Andrásról, Bálint Tiborról, Farkas Árpádról az elsők között írt, az erdélyi magyar irodalom nagy évtizedét főképpen ő tudatosította idehaza, ekkorra alakította ki sajátos tájékoztató írásainak formáját, művek csoportjaira, folyóiratszámokra, irodalmi jelenségekre hívta fel a figyelmet az idetartozó írásokban. Kritikáiban a klasszikus szerzőktől a legfiatalabbakig pásztázta a magyar irodalmat, megkülönböztetett érdeklődéssel kísérte azok útját, akik valamilyen úton-módon kapcsolódtak Szegedhez. Ha a városban maradhattak volna azok, akikre az egyetemen felfigyelt, akkor ma Szegednek mindenki által irigyelt szellemi élete lenne. Nem maradhatott mindenki a városban vagy a közelében, s azok közül, akiknek módjukban állt az egyetem elvégzése után Szegeden maradni, volt, akinek korán, nagyon korán kellett az életből távoznia. Baka Istvánra gondolok, Szeged Juhász Gyula utáni korszakának legnagyobb költőjére, s arra a személyes kapcsolatra, amely a költőt Ilia Mihályhoz fűzte...

A *Tiszatáj*nak volt a szerkesztője és főszerkesztője, a főszerkesztői poszton csak pár évet tölthetett el, közben pedig iskolát s legendát teremtett. Lengyel András már történeti távlatból pontosan határozta meg Ilia Mihály szerkesztői gyakorlatának jellegét, súlyát: „... Ilia – minden látszat ellenére – nem a népi irodalom pusztá szócsovévé tette a *Tiszatáj*at. Ellenkezőleg: egy nagyon bonyolult s máig megvalósulatlan művelődéstörténeti szerepet kívánt betölteni a lappal. Egy olyan szellemi föllendülésre, olyan öntudatosodásra törekedett, amely megszünteti a magyar kultúra súlyos szakadásait. Ebbe pedig nála beletartozott irodalmunk nagy alkotóinak az eleven szellemi életbe való újra beiktatása (pl. Németh László esetében) és a nemzeti szolidaritási közösség irodalmi eszközökkel való újraépítése. De a hagyományos törésvonalak eliminálása is – a kvalitásra figyelve. Mindennek végső célja ugyanis a szellemi élet szerves bontakozásra való alkalmasságának megteremtése”. Bíró-Balogh Tamás szerint⁴ az irodalomtörténetesek inkább népinek látják a lapot ennek kapcsán viszont Esterházy Péter játékos megjegyzése jut az eszembe: „... Ilia tanár úr volt az első szavatoltan népi, akit láttam. Ezért aztán mindig nagyon jókat gondoltam arról, aki népi”. Bíró-Balogh Tamás is idézi Lengyel András megállapítását: „... keze alatt a *Tiszatáj* nemcsak, ahogy sokan állítják – az akkori legjobb magyar irodalmi folyóirat lett, nemcsak irodalmi jelentőségre jutott. De, ma már bizonyos, átalakította kultúránkat, megváltoztatta a legitim magyar nyilvánosság szerepét, s olyan elemeket épített abba bele, amelyeket többé nem lehetett nem létezőnek tekinteni. Az etnikailag, nyelvileg és kulturálisan meglehetősen sokszínű, méhében súlyos történelmi kataklizmákat érlelő Kelet-Európa megjelen a magyar nyilvánosságban. S tudatosult, ebben a térségben, az ország határain túl, szinte mindenhol ott vannak a Trianon következtében leszakadt magyar tömbök.”

A rá jellemző értelmiségi modell a tanítás során, a *Tiszatáj* szerkesztésekor, a levelekben és beszélgetésekben bontakozott ki: a születésünk-indulásunk helyéhez kötődve, annak hagyományait feltárva, a szakma követelményeinek eleget téve kell a saját köreinkben eleven, a

⁴ Pár szó a *Tiszatáj*ról és Ilia Mihályról, *Magyar Napló* 2014. február, 37–39.

legmagasabb elvárásoknak is megfelelő szellemi életet teremteni. Végző soron azt tette az írásaiban, amit korábban és később is tett leveleiben, tájékoztatott, egymáshoz kapcsolt történéseket, embereket és eseményeket, hogy valódi, a jelentős szellemi értékekre figyelő közélet alakítója-formálója lehessen. Mindezt így gondolom, mégis félve írom le ezeket a mondatokat, hiszen Ilia tanár úrnál mindig minden együtt van. Magam az első évfolyam elvégzése utáni nyári szünetben írtam az első neki címzett levelet, s azonnal választ kaptam rá. Valószínűleg sokan járták ezt az utat, másokat, írókat, tudósokat ő keresett meg levéllel, a legóvatosabb becslésem szerint is kettőezernél több emberrel tartott-tart levélben, újabban e-mail útján kapcsolatot. Magam, tanítványaként biztosan ezernél több levelet őrzök tőle, az e-mailekről nem is beszélve, s még hány íróval, tanítvánnyal, baráttal, szerzővel váltott levelet, levelezésének méretei nem becsülhetők meg. Leveleiben mindenkinek a személyes ügyére, érintettségére reflektált. Magam is tanúja voltam annak, ahogy legjobb íróink, költőink panaszkodtak, régen kaptak már levelet Ilia tanár úrtól, nem tudnak dolgozni... Nem tudjuk, hány levelet írt Ilia Mihály, s azt sem, hány levelét-küldeményét fogták el a szellemi és közösségi élet cenzorai, ahogy azt sem tudjuk, hogy mi készítette – sokszor az esszé, a tanulmány, a kritika megírása helyett – arra, hogy szerzőjéhez, tanítványához, az éppen olvasott könyv szerzőjéhez, a kézbe vett lap szerkesztőjéhez levélben forduljon. Ez a méreteiben minden elképzelésen túlnövő levelezés számos emberi rejtélyt hordoz magában, ahhoz hasonlóan, ahogyan az Ilia Mihály tanár úr egyetemi szobájában lezajlott beszélgetések légköre is titkokat rejtett magában.

Nehéz volt így, elnagyoltan, korábbi írásaimhoz is visszanyúlva Ilia tanár úr munkásságának, tevékenységének egyes területeiről írni. Nehéz volt, mert nagy területeket kellett volna áttekinteni, s mégis hatalmas térrésumok maradtak volna említetlenül, s barátságok, barátok, emberek, akiknek Ilia Mihály alakja, személyisége jelentette és jelenti ma is a legmélyebb emberi kapcsolatot. S nehéz volt írni azért is, mert a fent jelzett tevékenységi körök Ilia tanár úrnál soha nem váltak el egymástól, mi több, nem csak hogy összetartoztak és tartoznak, s így erősítették és erősítik egymást, hanem fel is olvadtak a magatartásában.

Ez a legtöbb, a magatartás.

Az, ami a nevéhez kapcsolódik, hordozott politikai tartalmakat, s köztudott az is, hogy a *Tiszatájtól* 1975-ben (negyven éve lesz ennek hamarosan), politikai okok miatt kellett távoznia, ahogy az is ismert, hogy a Kádár-korszak titkosrendőrsége hosszú évtizedeken keresztül figyelte, egyike volt a leginkább megfigyelteknek, a róla összegyűjtött ezer oldalak tanúskodnak erről. Többeknek betekintést engedett ezekbe az anyagokba, a rá jellemző nyíltság jegyében, az irattárakat feltáró Szőnyi Tamás pedig hosszú-hosszú oldalakon keresztül idézi-elemzi is őket.⁵ Mindezzel együtt s mindezek ellenére azt mondom, hogy a Kádár-korszakban nem azért figyelték és ellenőrizték szinte minden szavát, mert azok politikai tartalmakat hordoztak, hanem azért, mert – Németh László kifejezését használom – azok másfajta emberségről, nem a korban uralkodó emberségről tanúskodtak. Építkezett, tanítványai voltak, diákokat nevelt, közösségeket épített. Építkezett, mondom ismét, de nem Móricz jelmondatát követve, „Hagyd a politikát, építkezz”, hanem alkatából, hajlamaiból következően. Ha valami, akkor ez bántotta a hatalmat, ezt nem bírta a hatalom elviselni.

⁵ Szőnyi Tamás: *Titkos írás*, 1–2. 1956–1990, Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet, Noran Könyvesház, 2012.

S valójában ez magyarázza azt is, hogy a *Tiszatáj*tól való eltávolítása után a számára fontos és kedves tanítás mellett nem kapott tehetségéhez, tudásához, alkatához mért munkát, feladatot. Gazdagabb, összetettebb egyéniség volt azoknál, akik tudását valamilyen célra használhatták volna, az pedig, hogy öntörvényűen, a maga morálja szerint dolgozhasson, fel sem merült senkiben 1989 előtt és után sem. Így vált „lap nélküli szerkesztővé”, „irodalmunk legnagyobb levelezőjévé”, hasonló kifejezéseket szinte vég nélkül idézhetnék vele kapcsolatban. Egyszer, persze arról is beszélnünk kellene, hogy milyen bizonyítványt állít ki mindez arról a társadalomról, amelyikben élnie-élnünk adatott.

Visszatérek Kertész Imre naplójegyzeteihez. A bevezetőben idézett jegyzetek mellett, láttuk, azokban a társadalom- és történelemszemlélethez fűzött megfontolandó gondolatokat, hosszan írt korunk emberéről, a belső autonómiáját elvesztő emberről. Ebből a gondolatsorból is idézek: „De hát mégis, hogy foglalnád össze, mi a nagy újdonság? Azt hiszem, mégiscsak a funkcionális ember, a sorstalan ember megjelenése; az, hogy felszámolják az ember belső kultúráját. Mi is volt kiírva, a korok hajnalán, Apollón templomára? 'Ismerd meg önmagad.' Végeredményben ez a fajta érdeklődés, ez a fajta kulturális kíváncsiság a múlt század (a XIX.) végéig kitartott. Most már azonban totális struktúrákba kell beilleszkedni, s fel kell venni e struktúrák arcát és lelkiismeret-nélküliségét, hogy az ember élni tudjon. Valami gépi és high-tech hangyatársadalom van kialakulóban, amelynek talán valamiféle spártai morálja lesz, hogy ellenálljon a tágabb külvilág fenyegetésének. Hősünk és főszereplőnk: az ember eltűnik majd. Bár teljesen eltűnni mégsem tud; s ez lesz a jövő konfliktusa”. Kertész összegző mondatai is mellbeverően őszinték és kemények: „Rohamos világváltozások. Amit mindig is tudtam, mondtam, bekövetkezett: lefelé fordított hüvelykujj mindennek, ami még a személyiségre, kultúrára, befolyásolhatatlan, bensőséges gondolkodásra emlékeztet. A szellem száműzetése intézményes. Ez az intézmény azonban, amelynek működése annyira pontosan érzékelhető, máskülönben láthatatlan. Talán nem is létezik, csupán engedelmességeknek, s ekképpen magunk hozzuk létre.”

Számos irányba indulhatnánk a leírtak értelmezése kapcsán, most az írás első olvasásakor felbukkant gondolatomat idézem fel. Az az ember, aki számomra a személyiséget, kultúrát, a kultúrában való létezést és a befolyásolhatatlanul bensőséges gondolkodást megtestesíti, azt, amit a maga világában felépített, a szétesés időszakában építette fel. Ne csapjuk be magunkat, a Kertész Imre által leírt kortendenciák nem a nyolcvankilences átalakulás körül és után keletkeztek, akkor és azt követően pusztán csak láthatóbbá váltak, de jelen voltak az életben a hetvenes években ugyanúgy, mint ahogy jelen vannak benne ma is. Ilia Mihály gondolkodása, szerepvállalása, szerény, visszahúzó emberisége sokak, s így a magam számára is azért revelatív erejű, mert az önépítést, a másokra figyelést, az emberi és szellemi nyitottságot akkor képviselte és képviseli, amikor annak társadalmi alapjai jóformán már teljes egészében hiányoznak.

Ilia Mihályt negyven éve ismerem, mielőtt a hallgatója lettem, a *Tiszatáj*at már gimnazistaként olvastam. Hallgatója voltam s tanítványa, hallgató-koromban is sokat beszélgettünk személyes, társadalmi és általános emberi kérdésekről, s ezt tesszük azóta is, beszélgetéseinkben, leveleinkben, de rövid üzeneteinkben is. Az engem elindító világon és családtagjaimon kívül senki nem hatott rám úgy, mint ő, a vele való találkozás nélkül nem az lennék, aki vagyok.

Nyolcvanadik születésnapján megbecsüléssel, szeretettel köszöntöm.